

B GII

In : Isardrevue

Opleidingsinstituut

Isard vzw

de Antwerpen

December 1997, nr 3

OVER OUD TIN

Deel I: een stukje geschiedenis

Docent Tony Dangis is lid van de aankoopcommissie van het Provinciaal Museum Zilver en Tincentrum Sterckshof en een veel gevraagd expert op het gebied van zilver en andere oude metalen. Wij nemen hier uit zijn artikel over oud tin een eerste deel over, waarin hij het heeft over de geschiedenis van het metaal:

De bijzonderste vindplaatsen van mineraal tin in West-Europa bevonden zich eertijds in het zuid-westen van Engeland, namelijk in Cornwall, waar ook de "Cassiteriden" die reeds door

een vooruitgang in het maritiem transport, maakten het stilaan mogelijk er een breder gebruik van te maken.

Evenals goud en zilver, behoort ook tin bij de drie metalen die door de Katholieke Kerk als heilig werden aanvaard. Het overgrote deel van het liturgisch vaatwerk voor dagelijks gebruik, was dan ook uit dit metaal vervaardigd. (2) Wegens zijn speciale glans en het feit dat het slechts zeer langzaam oxydeert en dus weinig onderhoud vergt, heeft tin stilaan het houten en aarden tafelgerei helemaal verdrongen. Tot in de periode van de Art Nouveau is het dan ook op

vlak bekleedde de tinnegieters, binnen de groep van ambachten en handelaars, een benijdenswaardige positie. Benevens hun professionele bezittingen, waren de meesten eigenaar van het huis dat ze bewoonden en beschikten velen onder hen over nog andere bronnen van inkomsten. De bekrachtiging van de Statuten van de nering van de meester-tinnegieters te Parijs, in 1268, bewijst dat er in die periode al een duidelijke reglementering van het ambacht in voege was, die zelfs terugging op een nog oudere oorsprong. Ook in onze contreien vinden we een buitengewone getuigenis terug, die een duidelijk bewijs levert dat ook hier dit ambacht actief beoefend werd. We verwijzen hier naar het houten koffertje, dat in 1247 ingesloten werd in het schrijn van de Heilige Eleutherius, in de kathedraal van Doornik. Het is versierd met "à jour" bewerkte medaillons in tin, die de Boodschap van de Engel, het bezoek van Maria aan Elisabeth, de Geboorte en de Kruisdood voorstellen, en bevat ook enkele nissen met de beeltenis van diverse personen.

Eén van de bijzonderste kenmerken van tin is dat het een krakend geluid voortbrengt wanneer men het plooit. De helderheid van dit geluid is karakteristiek voor een bepaalde legering, waarvan de kwaliteit bepaald wordt door de dosering van de verschillende componenten. Tin wordt meestal vermengd met lood, soms met bismuth en antimoon of zelfs koper. Aangezien al deze metalen goedkoper zijn dan het tin zelf, en het gebruik ervan daarbij nog dikwijls een zekere toxiciteit teweeg bracht, kwamen er al zeer vroeg reglementen, die het gebruik ervan moesten beperken. (wordt vervolgd)

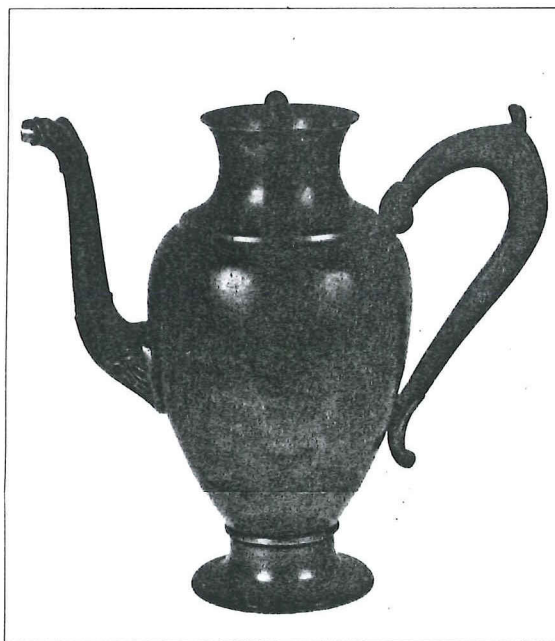
(1) Jacques Romain: Le problème des Cassitérides, chap. III - Picard - Paris 1965

(2) Gebruik overeengekomen op het Concilie van Trente (1545 - 1563)

(3) Met uitzondering van de fabricage van décimale inhoudsmaten en enkele gebruiksvoorwerpen voor de ziekenzorg, werd dit ambacht tot aan de Tweede Wereldoorlog verder uitgeoefend, maar duidelijk zonder grote bekommernis om het esthetisch aspect.

uit: Tony J. Dangis: "over oud tin".

In volgend nummer: deel 2, de merktekens bij tinnen voorwerpen. Niets uit dit artikel mag worden veelevoudig en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, foto-copie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Koffiekan: Pierre Cnoys, °1817, werkzaam 1848 te Mechelen.

Eivormig, naar onder toe vernauwd lichaam op een diep ingeregen platte voet, hoogingeregen kraag, waarin een los dekseltje past met een eikel. S-vormige gietuit met uiteinde in de vorm van een drakenkop, haakvormig houten oor met duimrust gevat tussen twee tinnen hechtingstukken. H: 28,5 cm. Diameter voet: 10,3 cm.

*Merken op onderzijde voet: a) Sint-Rombout met het Mechels wapen
b) Roos met het randschrift P. Cnoys.*

Herodotos beschreven werden, moeten gesitueerd worden. (1) De Romeinen heetten dit metaal "plumbum album", "candidum" of "stannum", en het is die laatste benaming die behouden bleef. Het werd door de Grieken ontgonnen en tot in de 19e eeuw duidde de benaming Tin of Cornwall of Engels tin op een degelijk gehalte aan tin, zelfs al was het metaal in werkelijkheid afkomstig uit China of Oost-Indië!

Sinds onheuglijke tijden, en tot in een zeer recent verleden nog, is tin altijd een uiterst kostbaar metaal geweest. Het leverde het bijzonderste bestanddeel, nodig voor het vervaardigen van brons, maar afgezien daarvan werd het in de Middeleeuwen wegens zijn zeldzaamheid alleen gebruikt om er heel geselecteerde voorwerpen mee te maken, zoals liturgisch vaatwerk, begrafenisattributen, spiegels, incrustaties en juwelen. Nieuwe en steeds rijkere vindplaatsen, samengaand met

praktisch iedere tafel aanwezig.

Profiterend van een korte periode van hernieuwde belangstelling voor het tin, heeft dit metaal achteraf toch nog een tijd lang kunnen rivaliseren met andere stoffen, weliswaar bijna uitsluitend voor het vervaardigen van gebruiksvoorwerpen, maar af en toe ook al eens voor een louter decoratief sierstuk. (3)

Het is vermoedelijk in de 12e eeuw, dat parallel met het veroveren van de stedelijke vrijheden, de eerste beroepsgilden ontstonden. Ze waren onderworpen aan een strenge en zeer strikte reglementering, met de bedoeling elke fraude te beteugelen, de samenhang onder de leden te bevorderen en hen te beschermen tegen professionele agressie van buitenuit. Deze gemeentelijke instellingen genoten bepaalde voorrechten, die uitsluitend golden binnen het stedelijk grondgebied zelf. Op sociaal

Antieke oude metalen herkennen:

Duur: 12 weken, (36 uur),

Startdata: 20/03+29/09/98

Cursusgeld: 20.950,- BF, 1.233,- FI

OVER OUD TIN

DEEL II : DE MERKTEKENS

In ons vorig nummer kon U in deel I reeds een stukje geschiedenis lezen. Tony Dangis gaat in dit vervolg dieper in op het hoe en waarom van de merktekens op oude tinnen voorwerpen.

Zoals dit ook voor het zilverwerk het geval was, moest de tingieter op zijn produkten een merkteken aanbrengen. Deze stempels lijken typologisch het meest op deze van de zilvermeden. Uit een gerechtvaardigde bekommernis "om misbruiken in te tomen, die dagelijks gepleegd worden ten nadele van de bevolking" werden de diverse statuten in de loop der eeuwen herhaalde keren aangepast en veranderd. Om de herkomst te kunnen nagaan van de stukken die op de markten te koop werden aangeboden, en om eventuele oplichters te kunnen ontmaskeren, was een kenmerk onmisbaar. Dit ligt aan de oorsprong van de merktekens die op een groot aantal stukken tin terug te vinden zijn.

Uit de overvloed van merktekens, die het resultaat zijn van het naleven van al die voorschriften, onderscheiden we er acht, waarvan we hier de vier voornaamste opsommen :

1. het Herkomstteken : is meestal de gehele of gedeeltelijke voorstelling van hetzij de wapens van een stad of een streek, hetzij de naam van de plaats waar de tingieter verbleef, hetzij de afbeelding van een heilige en zo meer.

2. het Meesterteken: gekenmerkt door een duidelijk, sprekend symbool, al dan niet in combinatie met een datum, een cartouche met

Lampetkan vervaardigd door Andries de Mangleer I of II, werkzaam te Antwerpen (1599 - 1665) Bekervormig lichaam op ronde ingesnoerde voet. brede gietgeul die boven de stortrand uitsteekt; ingebouwde filter en haakvormig massief oor met dümrust. Hoogte 25 cm; diameter 9,2 cm. Merk op het oor: Antwerpen Roosje: ADM. Privé verzameling D.W.

de volledige naam, de initialen van de meestertingieter, enz. Hier valt te noteren dat, voor wat de periode van het Ancien Régime betreft, men soms de merktekens van twee verschillende meesters op hetzelfde voorwerp aantreft. Dit kan betekenen, ofwel dat er een tijdelijke samenwerking bestond tussen beide tingieters, ofwel dat er occasioneel stukken van de ene tingieter verkocht werden door de andere. Dit laatste gebeurde meestal wanneer na het overlijden van de tingieter, een deel of de gehele inhoud van de gieterij door een collega werd overgenomen.

3. het Kwaliteitsmerk of Controlemerk : de afbeelding van een roos, een hamer, een engel, een lelie, de letters L. C. F. de vermelding "fin" of "engels tin", enz.

4. het Eigendomsmerk : met de voorstelling van een familiewapen, een blazoen, een monogram, of nog eenvoudiger, door het inselven of graveren van de initialen van de eigenaar. Al deze merktekens hebben daarbij de nogal verwarring schepende eigenaardigheid, allerlei bijkomende karakteristieken te vertonen, die niet meer in verband staan met hun oorspronkelijke functie!

Vanaf de 16de eeuw komen deze merken in de meeste gevallen dan ook voor onder de vorm van een samengesteld "label". Een voorbeeld zal dit duidelijk maken: de afbeelding van het hoofd van Sint Elooï, samen met de initialen M en I, aangebracht op de binnenzijde van een tinnen deksel, leert ons dat het hier gaat om een stuk Brussels tin, afkomstig uit de werkplaats van Michiel Janssens (overleden in 1740) en gegoten in een legering van vierde walteit, "claeer stoffe" genaamd. (4)

De keurders oordeelden over de kwaliteit van het metaal, door middel van een empirische proeve, de zogenaamde "essai à la mouche". Deze bestond erin de oppervlakte van het metaal, dat vooraf gesmolten en terug afgekoeld was, lichtjes aan te raken met een heet ijzer. Volgens het uitzicht van de, door dit ijzer achtergelaten sporen, "mouche" genaamd, klasseerden deze kenners hun legeringen onder de benaming "Fin" of "Commun".

Andere controles gebeurden met de hydrostatische balans, of met de toetssteen ("à la pierre"). (5)

Bij decreet van 2 maart 1791, artikel 6, werden het recht als Meester of als gezworene aanvaard te worden, samen met alle privileges van de gilden afgeschaft. Dit betekende het einde van een eeuwenoud gebruik.

In het vervolg "zal ieder burger vrij staan, gelijk welk beroep of stiel naar eigen goeddunken uit te oefenen, op voorwaarde dat hij zich vooraf een patent heeft aangeschaft en er de nodige som voor heeft betaald".

PS. Ten gevolge het verschijnen de laatste jaren, van allereerste artikelen en catalogi in verband met oud tin, dienen enkele fouten die regelmatig in deze publicaties terugkeren, toch rechtgezet te worden :

1. Lage temperaturen kunnen zeker niet de énième oorzaak zijn van de structuurverandering die zich voordoet in het metaal en alzo aanleiding geeft tot het ontstaan van de zogenaamde "tinziekte", ook "lepra" of "tinpest" genaamd. Behoedzaamheid dringt zich hier op, aangezien koude nooit alleen de oorzaak kan zijn van de aantasting. Dit wordt bewezen door het feit dat het Rijksmuseum van Amsterdam tinnen voorwerpen bezit, die teruggevonden werden in de meest onherbergzame gebieden van Nova Zembla, waar ze 275 jaar verbleven hebben en die nochtans niet de minste vorm van alteratie vertoont!

(6) 2. Er werd op een onweerlegbare manier bewezen dat, bij zelfs langdurig contact tussen verschillende tinnen voorwerpen, de "tinpest" niet overgezet wordt van het ene voorwerp op het andere. (7)

3. Versleten tinnen gebruiksvoorwerpen moesten verplicht hergoten worden in een legering, waarvan het gehalte aan tin door de lokale verordeningen opgelegd werd.

4. In tegenstelling met een veel verbreide mening, werd tin nooit vermengd met zilver. Wel kunnen sommige liturgische stukken verzilverd of zelfs verguld geweest zijn.

(4) Ordonnantie van 03.03.1714, art. 16,

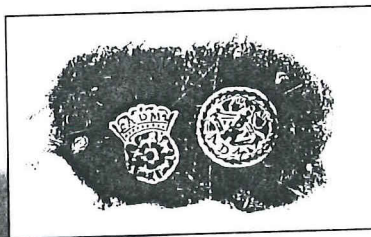
bestemd voor de legeringen van de tingieters en de loodgieters te Brussel

(5) Michel Belloncle: Les Etains, p. 92. Gründ. Paris 1968

(6) B. Dubbe : Tin en tinnegieters in Nederland, p. 170, 2de druk, De Tijdstroom, Lochem BV 1978

(7) F. Bertram : Ist die Zinnpest hertragbar? Im Weltkunst XXVI nr 15, p. 6, 1956

uit : Tony J. Dangis: "Over oud tin"

Merken gebruikt door de werkplaatsen van Andries de Mangleer I of II.

Niets uit dit artikel mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de auteur.

Cursus ; Antiek / specialisatie Zilver ; massief zilveren objecten leren onderscheiden van verzilverde, stijlen leren herkennen en de betekenis van merk-en gehaltestempels leren
Praktisch-theoretische cursus.
Aanvangsdatum : 22 september '98
Duur ; 24 uur (8 weken)
Cursusgeld ; 14.950, BF, 880, Fl

Cursus ; Hoe antieke oude metalen (koper, brons, tin) herkennen. Een praktische cursus ondersteund door theorie en veel onderricht "on the field"
Deze cursus start in septemeber. De juiste aanvangsdatum en duur zijn te bekomen op het secretariaat.

In: Isararevue

Opleidingsinstituut Isard vzw
de Antwerpen

Maart 1998, nr 4